

XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çok Yönlü Bir Âlim: Beşiktaşlı Yahya Efendi

*Haşim Şahin**

A Versatile Scholar of 16th Century Ottoman Society: Beşiktaşlı Yahya Efendi

Abstract ■ Yahya Efendi, whose mother is Afife Hatun and father is Şami Ömer Efendi, a member of İlmiye, was born in Trabzon in 1495. He was one of the leading intellectuals of XVI. century Ottoman society. As his mother was also the milk-mother of Kanûnî Sultan Süleyman, he established close relations with the Ottoman administrators since childhood. After having started in Trabzon, he completed his education in Istanbul under the supervision of Zenbilli Ali Efendi and then he worked as a muderris in some leading madrasas including Sahn-ı Seman. When he criticized Kanûnî Sultan Süleyman's attitude during the Şehzade Mustafa Incident, he was dismissed and settled in Beşiktaş. There, he dealt with the affairs of the housing. During this period it is understood that he played a major role in converting the non-muslim sailors to muslim and deeply affected the people by his sermons. In the following years, after having re-agreed with the government administrators, Yahya Efendi, as well as intervened in the affairs of states, harshly criticized Rustem Pasha and Sokullu Mehmet Pasha for their some policies. He died in 4 May 1571 and was buried in a tomb built for him by II. Selim in Beşiktaş.

Keywords: Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, Trabzon, Zenbilli Ali Efendi, Beşiktaş, Rüstem Paşa, housing, conversion.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde adından sıkça söz edilen ve iktidar zümrelerine yakınlığıyla bilinen Beşiktaşlı Yahya Efendi, Müderris ve Molla Şeyhzâde lakablarıyla da tanınmıştır. Hayatına dair ilk bilgiler Âşık Çelebi'nin *Meşâ'ir üş-Şuarâ*'sında, Mecdî'nin *Hadâikuş-Şakâik*'inde, Gelibolulu Mustafa

* Sakarya Üniversitesi.

Âlî'nin *Künhül-Abbâr*'ında, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ*'sında ve müridlerinden Şaban Efendi'nin soyundan gelen Mehmed Dâî'nin yazdığı *Menâkıb*'da yer almakta olup, daha sonraki tarihlerde yazılan kaynaklarda ise daha ziyade bu eserlere atıf yapılmıştır. XIX. asırda dergâhın postnişinlerinden Mehmed Nurî Efendi de yine Yahya Efendi'ye dair, daha önce Dâî'nin yazdığı *Menâkıb*'ın muhtasarı sayılabilecek bir *Menâkıbnâme* daha kaleme almıştır.

Yahya Efendi'ye dair modern dönemde de bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu noktada Nazmi Sevgen, Heath Lowry ve Meral Asa'nın çalışmalarını zikretmek gerekir. Bu araştırmacının amacı, daha önce tasavvufî ve edebî kişiliği üzerinde sözkonusu çalışmalar yapılmış bu önemli şahsiyetin, Osmanlı iktidar zümreleriyle olan münasebeti merkeze alınmak kaydıyla, tarihi şahsiyetini ve XVI. asır Osmanlı ilmiye-sindeki yerini ortaya koyma noktasında, yeni araştırmalara başlangıç mahiyetinde katkı sağlamaktır.

Ailesi ve Hayatının İlk Yıllarına Dair Bilgiler

Yahya Efendi, kaynakların ittifak ettiğine göre, 900/1495 yılında Trabzon'da doğmuştur.¹ Babası ilmiye sınıfından Şâmî Ömer Efendi, annesi ise Afife Hanım'dır. Gelibolulu Mustafa Âlî ve ondan naklen daha geç tarihli bazı kaynaklarda Ömer Efendi'nin Amasyalı olduğu da kaydedilmektedir.² Ömer Efendi'nin Trabzon'da kadılık yaptığı dönem aynı zamanda II. Bayezid'in oğlu Şehzade Selim'in de Trabzon'da sancakbeyliği yaptığı döneme denk düşmektedir. Trabzon gibi, kısa sayılabilecek bir süre önce fethedilen bir şehirde, bürokrasinin önde gelen iki ismi arasında bir yakınlık, hatta dostluk oluştuğu, ikilinin zaman zaman bir araya geldikleri tahmin edilebilir. Hem Şehzade Selim'in hem de Kadı Ömer Efendi'nin aynı hafta içerisinde birer oğulları dünyaya gelmiş; şehzadenin oğluna Süleyman, kadının oğluna ise Yahya adı verilmiştir. Kaynaklarda ifade edildiğine göre, Şehzadenin hanımının sütü yetmeyince, Ömer Efendi'nin hanımı Afife Hatun oğlu Yahya Efendi ile birlikte Şehzade Süleyman'ı da emzirmiş, böylelikle Yahya Efendi ile Kanûnî Sultan Süleyman sütkardeşi olmuşlardır.³

1 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhül-Abbâr*, İÜ Ktp, TY, nr. 5959, vr. 472b; Mehmed Dâî, *Menâkıb-ı Yahyâ Efendi Beşiktâşi*, Süleymaniye Ktp, Hacı Mahmud Ef., nr. 4604, vr. 12a; Peçuyî İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçuyî*, I, İstanbul 1283, s. 455; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, haz.: Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 53; Mehmed Nuri, *Menâkıb-ı Beşiktâşi Yahya Efendi İbn Ömer el-Arabî, Kaddesallahu Rûhabû*, İstanbul 1313, s. 3.

2 Âlî, *Künhül-Abbâr*, vr. 472b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2306, s. 61; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İstanbul 1333, s. 2000.

3 Dâî, *Menâkıb*, vr. 13a; *Tarih-i Peçuyî*, I, 455.

Afife Hatun'un Şehzade Süleyman'a sütanneliği yapmasının iki aileyi birbirine daha da yakınlaştırdığını tahmin etmek zor değildir. Nitekim Heath W. Lowry, Kanûnî Sultan Süleyman ile Yahya Efendi'nin ilişkilerine dair yazdığı makalesinde bu hususa değinmiş; ileride Kanûnî ile Yahya Efendi arasında meydana gelecek olan yakınlaşmanın kökenlerinin babalarının dönemine kadar uzandığını, birisi mülkî amir, diğeri ise kadılık makamında bulunan, Şehzade Selim ile Kadı Ömer Efendi'nin sık sık bir araya gelmiş olabileceklerini belirtmiştir.⁴ Hatta ona göre, bu yakınlığın bir öğrenci-öğretmen ilişkisi niteliği arzetmesi bile mümkündür.⁵ Ömer Efendi'nin yakın bir zaman önce fethedilmiş ve halkının büyük bölümü henüz Hıristiyan olan bir şehre kadı tayin edilmesi, iyi eğitim görmüş bilgili bir şahsiyet olduğunun düşünülmesini sağlayabilir. Bununla birlikte Trabzon kadısının hayatına dair verilen bilgiler bunlarla sınırlıdır. Onun Trabzon'dan sonra nerede görev yaptığı yahut yapıp yapmadığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmamakta, sadece Şam'a dönüp orada vefat ettiği nakledilmektedir.

Yahya Efendi çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Trabzon'da geçirmiştir. Evliya Çelebi'de yer alan bazı ifadelerden çocukluk yıllarındaki eğitimini Şehzade Süleyman ile birlikte aldığı tahmin edilebilir.⁶ Atayî, onun bu dönemde sık sık şehir dışındaki bir mağarada inziva hayatı yaşadığını; bu sürecin tam yedi yıl sürdüğünü belirtir.⁷ Yahya Efendi'nin bu süreçte Trabzon'daki medreselerden birisinde tahsilini devam ettirdiğini tahmin etmek mümkündür. *Menâkıb*'da, Yahya Efendi'nin Trabzon'da iken zâhirî ve bâtunî ilimlerde hayli mesafe kat ettiği bilgisi yer almaktadır.⁸ Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı tahtını ele geçirdiği dönemde Yahya Efendi'nin Trabzon'daki eğitimini hâlen sürdürmekte olduğu düşünülebilir.

Yavuz'un babası ve kardeşlerine karşı yaptığı iktidar mücadelesini kazanıp Osmanlı tahtına çıkmasıyla başlayan süreç, iki ailenin Trabzon'da başlayan dostluğuna farklı bir boyut getirmiş, bu yakınlığın İstanbul'a taşınmasıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte Yahya Efendi'nin İstanbul'a Yavuz Sultan Selim devrinde mi yoksa Kanûnî Sultan Süleyman devrinde mi geldiği konusu belirsizdir. Mehmed Dâî, *Menâkıb*'da, Yavuz'un Osmanlı tahtına çıkışından kısa bir süre sonra, Şehzade Süleyman'ın maiyetinde Yahya Efendi'nin de ailesiyle birlikte İstanbul'a

4 Heath W. Lowry, "From Trabzon to Istanbul: The Relationship between Suleyman the Lawgier & His Foster Brother (Süt Karındaşı) Yahya Efendi", *Osmanlı Araştırmaları/ Journal of Ottoman Studies*, sayı: 10 (İstanbul 1990), s. 40.

5 Lowry, s. 40.

6 *Seyahatnâme*, II, 56.

7 Nev'izâde Atâyî, *Hadaikü'l-Hakâik fî Tekmileti'-Şakâik*, haz.: Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 147.

8 Mehmed Nuri, *Menâkıb-ı Beşiktâşî Yahya Efendi* s. 3.

geldiğini yazmaktadır.⁹ Dâî'nin verdiği bilgi şayet bir isim yanılığısı değilse, Yahya Efendi'nin Yavuz devrinde İstanbul'a geldiği ve buradaki medreselerde eğitimini devam ettirdiği ortaya çıkmaktadır.

Yahya Efendi'nin *Divân*'ında yer alan bir şiirinde Yavuz'un Çaldıran Seferi'nden bahsetmesi¹⁰ döneminin siyasi hadiselerini yakından takip ettiği izlenimini vermektedir. Bu durum onun İstanbul'da bulunduğu ve dönemin önemli siyasî gelişmelerine kayıtsız kalmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Yahya Efendi'nin İstanbul'a geliş tarihi ile ilgili olarak Nazmi Sevgen farklı bir görüşe sahiptir. O, bu yolculuğun Kanûnî Sultan Süleyman'ın Osmanlı tahtına çıktığı zamanda gerçekleştiğini ileri sürmekte, hatta tarih olarak da 930/1521 yılını vermektedir.¹¹ Osmanlı payitahtına geliş tarihi ile ilgili bilgiler farklı ve bu konuda kesin bir yargıya ulaşmak zor olsa da, kaynakların ve araştırmaların üzerinde ittifak ettiği husus Yahya Efendi'nin, ömrünün büyük kısmını geçireceği İstanbul'a en geç Kanûnî Sultan Süleyman devrinin ilk yıllarında geldiğidir.

Müderri Yahya Efendi

Yahya Efendi, İstanbul'daki medrese eğitimini, dönemin önde gelen âlimlerinden Zenbilli adıyla meşhur, yirmidört yıl gibi oldukça uzun sayılabilecek bir süre şeyhülislamlık görevini uhdesinde bulundurmuş olan Ali Cemâlî Efendi (öl. 932/1526)'den tamamlamıştır.¹² Yahya Efendi'nin İstanbul'a gelir gelmez dönemin ilim çerçevesinde hatırı sayılır bir yere sahip ve şer'i yapının zirvesinde yer alan Zenbilli Ali Efendi gibi bir şahsiyetin yanında eğitim görmesi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın kadim dostuna olan muhabbetinin bir tezahürü olarak kabul edilebilir. Zirâ, ilmiye bürokrasisinin üst noktasındaki Ali Cemâlî Efendi gibi bir şahsiyetle tanışmasında ve ders halkasına dâhil olmasında genç padişahın yahut padişah ile arasındaki kuvvetli bağın belirleyici olması ihtimal dâhilindedir.

9 Dâî, *Menâkıb*, vr. 13a-13b.

10 Yahya Efendi, *Divân*, Ankara Milli Ktp.-Fahri Bilge (FB) Koleksiyonu, nr. 210, vr. 38a; Bu şiirin neşri için ayrıca bk.: Meral Asa, "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları (Kaf Dağı'nın Ötesine Varmak: Festschrift in Honour of Günay Kut, I)*, XXVII/1 (Harvard 2003), s. 155-156.

11 Nazmi Sevgen, *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi, Hayatı, Menkıbeleri, Şiirleri*, İstanbul 1965, s. 4.

12 Âlî, *Künhül-Ahbâr*, vr. 473a; *Tarih-i Peçuyî*, I, 455; Mehmed Nuri, s. 4. Zenbilli Ali Efendi hakkında bk.: Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1972; R. C. Reep, *The Mufti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London 1986, p. 197-224.

Yahya Efendi, Zenbilli Ali Efendi'nin vefatından kısa bir süre sonra müderris payesiyle İstanbul ve civar bölgelerdeki birçok medresede görev yapmaya başlamıştır. Onun müderrislik kariyerine başladığı ilk medrese Cân bâz Mustafa Medresesi'dir. Yevmi on beş akçe ile adı geçen medresede başladığı bu kariyeri Sahn-ı Semân Medresesi'nden azledilmesine kadar devam edecektir. Yahya Efendi, Cân bâz Mustafa Medresesi'ndeki görevinden kısa bir süre sonra terfi etmiş, yevmi otuz akçe ile Hacı Hasanzâde Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır. Ardından, Efdâliye Medresesi ve Gebze'deki Mustafa Paşa Medresesi'nde de görev yaptıktan sonra, 958/1551 yılında Arapzâde'nin yerine Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Medresesi'ne, nihayet 960/1553 yılında da Kadızâde Efendi'nin yerine, Fatih Külliyesi bünyesinde bulunan Sahn-ı Semân Medresesi'ne tayin edilmiştir.¹³

Sahn-ı Semân'da göreve başladıktan iki yıl sonra, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi hadisesi sırasında, saraydan gönderilen Mahidevran Sultan'ın yeniden saraya döndürülmesi hususunda yazdığı bir arıza nedeniyle padişah ile arası açılmış ve Kanunî tarafından görevinden azledilmiştir. Azledilmesinden kısa bir süre sonra yevmi elli akçe ile emekli edilmiştir.¹⁴ Dönemin bürokratlarından olan Âşık Çelebi eserinde Yahya Efendi'nin bu muameleden son derece müteessir olduğunu ve "yevmi elli akçe ile ekmek alırdım, şimdi ekmeğimizi kestiler, nihayet bir kaç gün şorbamız ekmezsiz içelim" dediğini rivayet eder.¹⁵ Gelibolulu Mustafa Âlî, Yahya Efendi'nin bu gelirine daha sonra on akçe daha ilave edilerek altmış akçeye çıkarıldığını yazmaktadır.¹⁶

Kaynaklarda, Yahya Efendi'nin bu olaydan sonra devlet hizmetindeki görevine bir daha dönmediği açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Medresedeki görevine son verildikten kısa bir süre sonra Beşiktaş'ta kendi imkânlarıyla oldukça geniş bir araziyi satın alan Yahya Efendi, ömrünün geri kalanını burada kurduğu dergâhında faaliyet göstererek sürdürmüştür.¹⁷ Satın aldığı bölge bugünkü tekke ve türbenin bulunduğu arazinin yanı sıra, daha sonraki dönemlerde Yıldız ve Çırağan saraylarının sınırlarına dâhil edilen geniş bir alan ile Yüksek Denizcilik Okulu'nun arsasını da içine almakta, Yıldız Tepesi'nden Boğaziçi kıyısına kadar kesintisiz uzanmaktaydı. Kaynaklarda Yahya Efendi'nin bu bölgeyi kendisine mekân seçip tekkesini kurmasıyla ilgili meşhur bir menkıbe anlatılır. Buna göre, şeyh, rüyasında

13 Mehmed Nuri, s. 4-5.

14 Âlî, *Künhül-Abbâr*, vr. 473a.

15 Âşık Çelebi, *Meşâ'ir üş-Şu'arâ*, by. G.M. Meredith-Owens, London 1971, vr. 120b.

16 Âlî, *Künhül-Abbâr*, vr. 473a.

17 Haşim Şahin, "Yahya Efendi, Beşiktaş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2013, XLIII, s. 243.

gördüğü bir şahsın işaretiyle Akdeniz ile Karadeniz'in birleştiği boğazın kenarında, Hz. Musa ile Hızır'ın buluştuğu yer olarak kabul edilen, Hıdırlık adını verdiği bölgeye gelmiş ve tekkesini kurmuştur.¹⁸ Yahya Efendi bu araziye ıslah ederek bağ ve bahçelerle donatmış, tekkesini mescid, tevhidhâne, medrese, hamam, çeşme ve çeşitli evler ve münzevilere mahsus hücrelerden oluşan bir külliye şeklinde tesis etmiştir.¹⁹ Yahya Efendi'nin külliye tarzında bir yapı kompleksinin bânisi olması imar ve iskâna, toplumun eğitime yaptığı katkısı göstermesi bakımından önemlidir. Ancak onun bu şekilde müstakil bir tesis oluşturması kendisini medresedeki görevinden azleden Kanûnî Sultan Süleyman'a karşı yaptığı bir nazire olarak da değerlendirilebilir.

Ancak Beşiktaş'taki bu arazi Yahya Efendi'nin İstanbul'da ikamet için tercih ettiği yegâne mekân değildir. Onun, İstanbul'a ilk geldiğinde Anadolu Kavağı yakınlarındaki Haydarpaşa Çiftliği denilen bölgede bir çilehâne yaptırdığı, fakat bir süre sonra buradan ayrılarak bugün Yuşa Peygamber Tepesi adıyla bilinen bölgeye gittiği bilinmektedir.²⁰ Bazı kaynaklarda Yuşa Peygamber'in makamının ilk defa Yahya Efendi tarafından keşfedildiği rivayet edilir. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, şeyhin Yoros'ta bir mescid, medrese ve hamam yaptırdığını yazmaktadır.²¹ *Menâkıb*'da da Yahya Efendi'nin sık sık Kavak'a (bugünkü Anadolu Kavağı) giderek istirahat çekildiği ifade edilir. Bu bilgiler Yahya Efendi'nin vaktinin bir bölümünü bugün Beykoz sınırları içerisinde yer alan Anadolu Kavağı tarafında geçirdiğini ortaya koymaktadır.

Devlet Yöneticileri İle İlişkileri

Yahya Efendi'nin Osmanlı merkezî iktidarı ile ilişkileri hayatında önemli bir merhaleyi teşkil eder. Onun Osmanlı iktidar mensupları ile ilişkisinin kökeni yukarıda da ifade edildiği üzere, Yavuz'un Trabzon sancakbeyi olarak görev yaptığı döneme kadar uzanır. Yahya Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman ile daha çocukluk çağlarına kadar uzanan dostlukları her ne kadar Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi ile sekteye uğramış gibi görünse de, şeyhin vefatına kadar devam etmiştir. Yaşadığı dönemde son derece aktif bir şahsiyet olduğu anlaşılan Yahya Efendi'nin Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim (Sarı Selim)

18 Âlî, *Künhül-Abbâr*, vr. 473a; Dâî, vr. 15a-b.

19 *Tarih-i Peçuyî*, I, 456; Mehmed Nuri, s. 5-7. M. Baha Tanman, "Yahya Efendi Tekkesi", *DBİA*, VII, İstanbul 1994, s. 409.

20 Sevgen, s. 5; Asa, s. 132; Şahin, 243.

21 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, II, haz.: İbrahim Kutluk, Ankara: TTK Basımevi, 1981, s. 883.

ve ayrıca dönemin diğer devlet ricaliyle ilişkiler geliştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Yahya Efendi'nin hayatından bahseden kaynaklarda -Yavuz dönemi istisna tutulursa- bu ilişkilerin detaylarına dair somut bilgiler verilmektedir. Bu eserlerde yer alan ifadelerden hareketle, Yahya Efendi'nin iç ve dış siyaset de dâhil olmak üzere çeşitli devlet işlerinin içinde yer aldığı görülmektedir. Devrin sadrazamları ile zaman zaman bazı sorunlar yaşamış olması da bu tutumla doğrudan ilgilidir. Yukarıda aktarıldığı üzere, medrese kariyerini sona erdiren hadise de son derece hassas bir mevzuyla, yani Şehzâde Mustafa meselesi ile ilgiliydi.

Yahya Efendi'nin siyaset sahnesindeki varlığı ve etkinliğinin en önemli kaynağı Kanûnî Sultan Süleyman ile geçmişten gelen ilişkisidir. İkilinin Trabzon'da geçen çocukluk dönemlerine dek uzanan yakınlıkları, Kanuni'nin tahta çıkmasından sonra da artarak devam etmiş, Sultan kadim dostunun İstanbul'a yerleşmesinde doğrudan pay sahibi olmuştur. Bu dönemde Kanuni'nin Yahya Efendi ve ailesine karşı büyük bir hürmet beslediği anlaşılmaktadır. Nitekim padişah olduktan sonra İstanbul'da inşa ettirdiği ilk mescidin Yahya Efendi'nin annesi Afife Hatun'un adını taşıması oldukça manidardır. Padişahın lütfkâr ilgisinin Yahya Efendi'nin gerek medrese talebeliği ve gerekse müderrislik görevleri sırasında da devam ettiğini tahmin etmek zor değildir. Zira Yahya Efendi'nin kendisinde devlet işlerine karışabilecek cesareti bulması da bu yakınlığın boyutunu gösteren bir işaret olsa gerektir.

Yahya Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman devrinde padişahın bizzat kendisine veya vezirlere pek çok konuda arzlar yazdığı, birtakım talep veya tavsiyelerde bulunduğu gerek kendi *Divân*'ında gerekse dönemin bazı kaynaklarında ifade edilmektedir. Mesela, bir şiirinde İran şahının faaliyetleri konusunda padişahı ikaz etmiş, Kızılbaş hareketinin bir fitne olduğunu, her ne pahasına olursa olsun bunun bastırılması gerektiğini belirterek, bu konuda Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran'daki faaliyetini örnek almasını tavsiye etmiştir.²² Bu tür kayıtlar, bir taraftan Yahya Efendi'nin siyaseti ve devlet meselelerini doğrudan takip ettiğini gösterirken, diğer taraftan İran siyaseti gibi önemli konularda padişaha tavsiyede bulunacak kadar devlet işlerine dâhil olduğunu da ortaya koymaktadır. Yahya Efendi, padişaha Kızılbaşlarla mücadelenin nasıl yapılması gerektiğine dair bazı taktikler de vermekte, meseleyi halletme noktasında her türlü şiddetin gösterilebileceğini, asıl amacın orduyu Erdebil'e kadar sürmek olduğu hususunu bilhassa vurgulamaktadır.²³ Yahya Efendi'nin Kızılbaş kesime karşı bu şekilde sert bir tavır takınmasında, bu zümrelere karşı amansız bir mücadeleye girişen Yavuz Sultan

22 Yahya Efendi, *Divân*, vr. 34a, 39b; Dâî, *Menâkıb*, vr. 19b-20a.

23 Yahya Efendi, *Divân*, vr. 34a.

Selim'in padişahlığı sırasında şeyhülislamlık görevini icra eden hocası Zenbilli Ali Efendi'nin fikirlerinden etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bundan başka Yahya Efendi'nin söz konusu tavrını siyaset ile dinin iç içe geçtiği Osmanlı-İran ilişkilerinde Sünnî Osmanlı ulemâsının meseleye genel yaklaşımının bir yansıması olarak değerlendirmek de mümkündür.

Yahya Efendi ile Kanûnî Sultan Süleyman arasındaki bu yakınlık, padişahın emriyle Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi üzerine şeyhin yazdığı bir mektup neticesinde kesintiye uğramıştır. Sultan, kadim dostunun Mahidevran Sultan'ın yeniden saraya alınması yönünde yazdığı bir arizaya oldukça sinirlenmiş, Atâyî'nin ifadesine göre "bu yersiz müdahaleye gücenmiş" ve onun bu sırada Sahn-ı Semân Medresesi'nde sürdürmekte olduğu müderrislik görevine son vermiştir.²⁴ Bu olay Yahya Efendi ile Kanûnî Sultan Süleyman'ın aralarının bozulmasına ve uzunca bir süre konuşmalarına neden olmuştur.²⁵ Feridun M. Emecen, bu mesele sebebiyle Yahya Efendi'nin padişah ile konuşmamasının bazı menakıbnamelere konu olduğuna dair bilgiler bulunduğunu yazmaktadır.²⁶ Bununla birlikte, padişahın Yahya Efendi'yi görevinden azletmesine rağmen kendisine karşı aşırı bir düşmanlık beslemediği, kısa bir süre sonra emeklilik maaşı tahsis ettirilmesinden, Beşiktaş'taki faaliyetlerine pek müdahale edilmemesinden anlaşılmaktadır. Sonraki yıllarda padişahın şeyhe altın ve gümüşten hediyeler gönderdiği, buna karşın şeyhin de dergâhında yetiştirdiği bazı mahsulâtı padişaha gönderdiği rivayet edilir.²⁷ Karşılıklı hediyeleştiklerine dair kayıtlar, Kanûnî Sultan Süleyman ile Yahya Efendi'nin arasındaki yeniden düzeldiği imasını taşımaktadır. Nitekim Padişahın zaman zaman şeyhi ziyaret edip, bir dediğini iki etmediğinin bizzat II. Selim tarafından ifade edildiği yönünde bazı rivayetler mevcuttur.²⁸ Ancak verilen bu bilgileri, şeyhin hayatından bahseden yazarların, Trabzon'dan İstanbul'a uzanan dostlukları mâlûm bu iki meşhur şahsiyet arasındaki kırıngınlığı yok sayma yahut geçici olduğunu gösterme gayreti içerisine girmeleri şeklinde yorumlamak da mümkündür.

Yahya Efendi'nin Osmanlı iktidarı ile padişah düzeyindeki ilişkileri II. Selim devrinde de devam etmiştir. II. Selim, baba dostu bu şahsiyete büyük bir hürmet

24 Atâyî, 147-148. Ayrıca bkz.: Asa, s. 133.

25 Şehzâde Mustafa'nın öldürülmesi sadece Yahyâ Efendi tarafından değil, dönemin pek çok şeyh ve ulemâsı tarafından da tepkiyle karşılanmıştı. Bu konuda bazı örnekler için bk.: Muhyî-i Gülşenî, *Bâleybelen, İlk Yapma Dil*, haz.: Mustafa Koç, İstanbul. Klasik Yayınları, 2005, giriş, s. 29-40.

26 Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2011, s. 129.

27 *Tezkiretü's-Şuarâ*, II, 883; Mehmed Nuri, s. 7.

28 Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000, s. 283.

göstermiş, zaman zaman ziyaretine gitmiş, bazı meselelerde kendisine danışmış, bazen de hediyeler göndermiştir.²⁹ Ayrıca II. Selim'in Yahya Efendi'nin emeklilik maaşına elli akçe zam yaparak toplamda yüz akçeye çıkardığı da bilinmektedir.³⁰

Yahya Efendi'nin Osmanlı iktidarıyla ilişkisi sadece padişahlarla sınırlı kalmamış; Rüstem Paşa, Sokollu Mehmed Paşa ve Semiz Ali Paşa gibi dönemin önde gelen vezirleriyle de temasları olmuştur. Kaynaklarda, şeyhin saraya sık sık şefaahatnameler yazarak, ayırım yapmaksızın kendisine başvuran şahısların karşılaştıkları güçlüklerin giderilmesinde aracı olduğu nakledilir. Anlaşıldığı kadarıyla bu tavır devlet işlerine müdahale olarak algılanmış, Rüstem Paşa ve Semiz Ali Paşa ile şeyh arasında bazı gerginlikler yaşanmasına neden olmuştur. *Menâkıb*'da, Rüstem Paşa ile ilgili olarak anlatılan bir bölüm Yahya Efendi ile sadrazam arasındaki gerginliği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Menkıbeye göre, Rüstem Paşa, yaptırdığı camiye malzeme temin etmek maksadıyla şeyhin çok önem verdiği mekânlardan olan Yoros Kalesi'ni yıktırmak istemiş, ancak şeyhin çok sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Zira Yahya Efendi kalenin yıkılacağını öğrenince padişaha bir tezkire göndererek paşayı şikâyet etmiştir. Bu duruma daha da sinirlenen Rüstem Paşa, kalenin derhal yıkılması emrini vermiş, bu amaçla yola çıktığı sırada atından düşmüş, başına gelenlerin şeyh ile ilgili olduğunu anlayınca özür dilediyse de kabul edilmemiş, neticede çektiği acılardan kurtulamayıp vefat etmiştir.³¹ Görüldüğü üzere *Menâkıb* yazarı, Rüstem Paşa'nın ölümünü Yahya Efendi ile ilişkilendirmektedir. Bu rivayetin doğruluğu tartışmalı bile olsa, Dâî'nin böylesi bir yargıda bulunması Rüstem Paşa ile Yahya Efendi arasındaki anlaşmazlığın mevcudiyetini açık bir şekilde ortaya koyar. Bu anlaşmazlığın temelinde ise, muhtemelen Şehzade Mustafa hadisesindeki rolü iyi bilinen Rüstem Paşa ile şehzadeyi çok sevdiği anlaşılan Yahya Efendi'nin geçmişten beri anlaşamamaları yatmaktaydı. Bu açıdan konuya yaklaşıldığı takdirde, söz konusu rivayeti Yahya Efendi'nin tavrını benimseyen *Menâkıb* yazarının Rüstem Paşa ile literatürdeki hesaplaşması şeklinde de değerlendirmek mümkündür. Her halükarda bu ifadelerden Yahya Efendi'nin, sadrazamlığı esnasında Rüstem Paşa ile iyi ilişkiler kurmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür.³² Üstelik bu durum sadece Yahya Efendi ile sınırlı kalmamış, dönemin diğer pek çok şair ve ilim adamı, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinin asıl sorumlusu olarak gördükleri Rüstem Paşa'ya karşı sert eleştiriler yöneltmişlerdir.³³

29 Dâî, *Menâkıb*, vr. 65b-68b.

30 Mehmed Nuri, s. 8.

31 Dâî, *Menâkıb*, vr. 57a-59a.

32 Şahin, s. 244.

33 Muhyî-i Gülşenî, *Bâleybelen*, giriş, s. 29-30.

Yahya Efendi'nin dönemin diğer bir sadrazamı olan Semiz Ali Paşa ile de arasının açık olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise, şeyhin bir talebine sadrazamın olumsuz yanıt vermesidir. Atay'ın verdiği bilgiye göre, Semiz Ali Paşa'nın bu tutumuna hayli içerleyen Yahya Efendi sadrazama darılmıştır. Fakat bir süre sonra sadrazamın, yakalandığı hastalığın sebebini şeyhi darılmasına bağlayıp kendisinden özür dilemesiyle aralarının yeniden düzeldiği aktarılmaktadır.³⁴ Yahya Efendi'nin, müridlerinden Turak Bey'in bir müşkilini halletmesi için Sokollu Mehmed Paşa'ya da bir mektup yazdığı bilinmektedir.

Şair ve Sufi Olarak Yahya Efendi

Yahya Efendi, iktidar ile halk arasında köprü vazifesi gören bir şahsiyet olmasının yanı sıra, gerek müderris gerekse toplumun hatırı sayılır bir kesiminin itibar ettiği nüfuzlu bir şeyh olarak Osmanlı sosyal hayatında önemli bir yer edinmiştir. Onun Müderris mahlasıyla, toplumsal meseleleri de ihtiva eden şiirler yazdığı bilinmektedir. Lowry, Yahya Efendi ve Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanûnî Sultan Süleyman'ın şairliklerinin temellerinin Trabzon'daki çocukluk yıllarına kadar uzandığı kanaatindedir.³⁵

Yahya Efendi'nin, şairliğin yanı sıra farklı bilim dallarıyla da ilgilendiği görülmektedir. Âşık Çelebi, onun zahirî ve batınî ilimlerde üstad; riyaziyat, hendese, hikemiyat, felekiyat ilimlerinde de oldukça mahir; hatta Geometri sahasında Mircestî ve Öklidüs'ten daha ileri seviyede olduğunu ifade etmiştir. Yine şeyhin mimari ve halk hekimliği sahalarında da son derece başarılı olduğunu, yaptırdığı medreselerden birisinde tıp eğitimi verildiğini vurgulamıştır.³⁶ Tıp konusunda hayli bilgi sahibi olan Yahya Efendi'nin, Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın bir hastalığını tedavi ettiği rivayet edilir. Evliya Çelebi'nin rivayeti dikkate alındığında, Yahya Efendi'nin bir diğer ilgisinin kuyumculuk sanatı üzerine olduğu anlaşılır. Buna göre, Yahya Efendi, Trabzon'da yaşadığı dönemde Şehzade Süleyman ile birlikte Kostanta isimli bir zımminin yanında kuyumculuk sanatını öğrenmiştir.³⁷

Buraya kadar sayılan çok yönlü kişiliğinin yanı sıra, Yahya Efendi'yi Osmanlı tarihi içerisinde asıl ön plana çıkaran yönü mutasavvıf kimliği olmuştur. Bununla birlikte onun herhangi bir tarikata mensup olup olmadığına dair bilgiler oldukça

34 *Zeyl-i Şakâik*, s. 149; Öngören, s. 327.

35 Lowry, s. 42-43.

36 Âşık Çelebi, *Meşâ'ir üş- Şu'arâ*, vr. 120b; Mehmed Nuri, s. II.

37 Evliya Çelebi, 53; Emecen, s. 100.

sınırlıdır. Bu durum, onun tasavvufi kimliği konusunda ciddi bir belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Kaynaklarda Yahya Efendi'nin tarikatı konusunda, Üveysî oluşunun haricinde herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Yaygın görüş Hızır ile görüşerek ondan icazet aldığı yönündedir. Herhangi bir silsilesinin olmayışı, kendisinden sonra geleneğini sürdüren herhangi bir şeyhten söz edilme-yişi, üstelik kendisinin kaynaklarda daha ziyade müderrislik yönüyle ön plana çıkarılıp, adının meşayihden ziyade dönemin ulemâsı arasında zikredilmesi onun mutasavvıf kimliği ile ilgili rivayetlerin Mehmed Dâî merkezli olmak üzere sonradan geliştirilmiş olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir. *Menâkıb*'in haricindeki kaynakların önemli bir kısmı şeyhin şairliği, sultanın yakın dostu oluşu veya müderrisliği ile ilgili rivayetlere yer vermekte, sadece Beşiktaş'ta bir dergâh kurduğundan söz etmektedirler. Nispeten daha erken tarihte yazılan kaynaklarda da Yahya Efendi'nin mutasavvıf kimliğine pek fazla değinilmemekte, Beşiktaş'a yerleştikten sonra taat ve ibadetle vakit geçirdiğine, ün ve şöhretinin günden güne arttığına vurgu yapılmaktadır.³⁸

Her halükârda, dönemdeki önemli mutasavvıflardan birisi olarak kabul edilse bile, Yahya Efendi'nin bu yönünün kendisi ile sınırlı kaldığı, bir gelenek haline dönüşmediği aşikârdır. Ancak şu hususu da ifade etmek gerekir ki, Yahya Efendi'nin yaşadığı dönemde, kurduğu tekkenin son derece popüler olduğu, ileri gelen devlet adamları, tüccarlar, bürokratlar ve boğaz kenarında yer alması hasebiyle gelip geçen gemiciler tarafından sık sık ziyaret edildiği, hacetlerinin giderilmesi için kendisinin duasına başvurulduğu anlaşılmaktadır.³⁹

Yahya Efendi'nin vefatından sonra tekkesinin Kadirî ve Nakşîler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Yahya Efendi'nin tarikatı konusunda farklı bir görüş Meral Asa'ya aittir. Asa, *Divân*'da yer alan "*İy Müderris'den soranlar kisvetin kandan durur / Bâtınudur Mevlevî vü zâhiri Hân'dan durur*" dizelerinden hareketle şeyhin Mevlevî olabileceği yönünde kanaat belirtmiştir.⁴⁰ Kendisinin tasavvufi kimliği her ne kadar tartışmalı da olsa, dönemin önde gelen tarikatlarına mensup şahsiyetlerin zaman zaman kendisini ziyarete geldikleri de bilinen bir diğer husustur. Bu durumda onun, vaktinin büyük bölümünü riyazetle geçiren dindar bir kişilik olduğunu öne sürmek belki daha makul bir yaklaşım olacaktır.

Menâkıb'da yer alan ifadeler Yahya Efendi'nin halkın her kesimi tarafından çok sevilen, saygı duyulan itibarlı bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum onun kendi kapısına gelen herkesin ihtiyacını gidermek amacıyla büyük

38 Âlî, *Künhül-Abbâr*, vr. 473a; *Tarih-i Peçuyî*, I, 456.

39 Mesela bk.: Mehmed Nuri, s. 5-7.

40 Asa, s. 135-136.

bir gayret sarfetmesinin bir sonucu olsa gerektir. Nitekim aşağıda detaylı şekilde aktarılacağı üzere o, Müslüman yahut gayrimüslim hemen herkese oldukça yakın davranmış, müşküllerini giderme konusunda yoğun mesai harcamıştır. Bu nedenle onun kurduğu tekke dertlilerin, yoksul insanların, iktidar ile arası bozuk yahut mevki-makam beklentisi içinde olanların sığındığı bir kapı haline gelmiştir. Misafirlerin bu yakınlığı hissetmesinde Yahya Efendi'nin son derece cömert karakterinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Beşiktaş'daki dergâhta hemen her kesimden insana farklı zamanlarda ziyafetler verdiği *Menâkıb*'ında zikredilmekte, bilhassa Hz. Peygamber'in doğum gecesinde verilen ziyafete hemen herkesin davetli olduğu ifade edilmektedir.⁴¹

Divan'ında yer alan şiirler onun son derece nüktedan ve entelektüel bir şahsiyet, iyi bir şair olduğunu da ortaya koymaktadır. Nitekim onun dinî-tasavvufî, güncel meselerle ilgili ve nükteli şiirler yazdığı görülmektedir.⁴² Çağdaşı Âşık Çelebi'nin ifadeleri Yahya Efendi'nin döneminin diğer entelektüel zümreleri ile de yakın ilişki kurduğunu göstermektedir. Nitekim Âşık Çelebi, meşhur *Tezkire*'sini hazırladığı sırada Yahya Efendi'den bu kitaba koymak için bir şiir istediğini ve onun da aşağıda zikredilen şiiri verdiğini ifade etmiştir⁴³:

*Hep gelenler yâne yâne geldi gitti dünyadan
Şimdi nevbet bana geldi döne döne yanayım*

Yahya Efendi bu şiirinin yanı sıra ayrıca şu gazelini de kitabına koyması için Âşık Çelebi'ye vermiştir⁴⁴:

*Ledün ilmîni ehliyle hemin Mevlâ bilür dirler
Mesâ'il ola ki şer'i ânı monlâ bilür dirler*

*Gönül bahrinde meknûnı ne bilsün sâ'ir-i sâhil
Derûn-ı dürr-i deryâyı yine deryâ bilür dirler*

*'Urûc-ı zevk-i ruhânî 'alâ'ik ehli bilmezler
Tecerrüd lezzeti n'üdüğünü 'İsâ bilür dirler*

41 Mehmed Nuri, s. 7.

42 Yahya Efendi'nin şairliğine ve işlediği temalara dair güzel bir değerlendirme için bk.: Asa, s. 148-156.

43 Âşık Çelebi, 799-800.

44 Aynı eser, 800.

*Belâgat ehli nazm ile ider dil ehlini teshîr
Bu sırrı anlamayanlar ânı esmâ bilür dirler*

*Müderrîs sûhte cerr it medâris bâb-ı hikmetçün
Yalan olmasun anlar kim seni kimyâ bilür dirler*

İmar ve İskâna Katkıları

Yahya Efendi faaliyetlerinin hemen hemen tamamını muhtemelen Beşiktaş'taki dergâhında gerçekleştiriyordu. Bu tekke şeyhin yaşadığı dönemde oldukça popüler bir mekân olma özelliğine sahipti. Tekkenin de içerisinde bulunduğu geniş bahçesinde vaktinin önemli bir bölümünü ağaçlar altında inziva ile geçiriyor, tarla ve bahçe işleriyle ilgileniyordu. *Menâkıb*'da şeyhin yetiştirdiği ürünler arasında bilhas-sa kabağa dikkat çekilmesi,⁴⁵ *Divan*'da ise pirince dair bir şiirin yer alması oldukça ilginçtir. Ali, şeyhin yetiştirdiği meyveleri dostlarına dağıttığını nakletmektedir.⁴⁶ Yahya Efendi Beşiktaş bölgesinde hatırı sayılır bir imar faaliyetinde de bulunmuştur. Bu yapıların en başta geleni ise şüphesiz tekke kompleksi içerisinde yer alan binalardır.⁴⁷ Âşık Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Alî, şeyhin imar ve iskâna verdiği öneme dikkati çekip, tekke vakıflarından elde ettiği gelirin tamamını yeni binaların inşası, eski binaların tamiri yahut bahçe tesisi için harcadığını, dağları kazdırmak yahut denizi doldurtmak suretiyle yeni araziler elde edip değerlendirdiğini naklederler.⁴⁸ Mehmed Nuri Efendi'nin ifadelerinden Yahya Efendi'nin imar ve iskân faaliyetlerinin sadece Beşiktaş ile sınırlı kalmadığı, Anadolu yakasındaki Anadolu Kavağı yakınlarındaki Beykoz/Yoros'ta bir medrese ve hamam yaptırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Alemdağı'nda da kendisine ait bir makam olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹

Yahya Efendi'nin gayretli ve çok yönlü kişiliği, iktidar zümreleri ile halk arasında bir köprü vazifesi görmesi, fakir ve fukaraya karşı cömert tavrı kendisinin son derece popüler ve saygı duyulan bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. O, Kanûnî devrindeki nüfuzunu II. Selim devrinde daha da artırmış ve devrinin kutb-ı âzâmî kabul edilmiştir. *Menâkıb*'da yer alan Gülşeniyye'ye yahut diğer tarikatlara mensup

45 Dâî, *Menâkıb*, vr. 24a-b.

46 Alî, *Künhü'l-Abbâr*, s. 123.

47 Hüseyin Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmî (İstanbul Camileri)*, haz.: Ahmed Nezhîh Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları, 2001, s. 513.

48 Âşık Çelebi, *Meşâ'ir üş-Şu'arâ*, vr. 120b; Alî, *Künhü'l-Abbâr*, vr. 473a; Mehmed Nuri, s. 13.

49 Mehmed Nuri, s. 13.

bazı şeyhlerin kendisini ziyaret edip tavsiyesini aldıklarına dair rivayetler,⁵⁰ abartı kabul edilmezse, şeyhin dönemindeki diğer tarikatlar nezdinde de itibar gördüğünü ortaya koyar. Şeyhin, dergâhındaki faaliyetlerinin yanı sıra zaman zaman bazı camilerde vaaz verdiği de anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi, halkın Yahya Efendi'nin Ayasoyfa Camii'nde verdiği vaazları dinlemek için üç gün öncesinden hazırlandıklarını, sohbet günü caminin bir adım dahi atılmayacak şekilde dolduğunu ve can kulağıyla şeyhi dinlediklerini nakleder.⁵¹ Evliya Çelebi'nin bu ifadeleri şeyhin dergâhındaki ziyaretçilerinin sayısının da bir hayli kabarık olması gerektiği izlenimi uyandırmaktadır. Nitekim *Menâkıb*'daki bilgiler de bu yöndedir. Şeyhin dergâhına sık sık ziyaretçilerin geldiği, yüksek bürokrasiden mevaliye varıncaya kadar hemen her kesimden insana zaman zaman ziyafet verdiği ifade edilmektedir.⁵² Bununla birlikte bu ziyaretçilerin tamamının şeyhin müridleri olup olmadıkları belirsizdir. Onun müridlerinin çokluğuna vurgu yapılsa da, iki müridinin ön plana çıktığı ve şeyhe hemen her konuda yardımcı oldukları görülür. Bunlar, denizlerdeki temsilcisi Baba Turak ve karadaki temsilcisi Hacı Kasım'dır.⁵³ Yine Hacı Ali Efendi ve Koca Köse de dergâha hizmet eden şahsiyetlerdir. Ancak bu şahsiyetlerin mutasavvıf kimlikleri konusunda dönemin kaynaklarında bilgi olmaması, adı geçen bu şahsiyetlerin Yahya Efendi'nin dergâhındaki yardımcıları mı, yoksa aynı zamanda onun tasavvuf geleneğini sürdüren şahsiyetler mi oldukları konusunda somut bir yorumda bulunmayı zorlaştırmaktadır.

İhtida Olaylarındaki Rolü

Yahya Efendi'nin dergâhını ziyaret edenlerin sadece müslümanlar olmadığı, o dönemde gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadıkları tahmin edilen bir bölgede kurulmuş olması hasebiyle, çoğu denizci olan birçok Hıristiyanın da şeyhi ziyarete geldiği, bazı konularda kendisinden yardım istedikleri anlaşılmaktadır. Ziyaretlerden bazıları muhatapların ihtidasıyla sonuçlanmaktadır. *Menâkıbnâme*'de şeyhin yardımlarından etkilenen Kosta isimli Rum terzinin, Balaban adındaki Rum çobanın, bir papazın ve şeyhi sınamaya çalışan

50 Yahya Efendi'yi tekkesinde ziyaret eden şeyhlerden birisi meşhur Muhyi-i Gülşeni'dir. Şeyhe bir de mektup yazdığı anlaşılan bu zât hakkında bk. *Bâleybelen*, Mustafa Koç'un yazdığı giriş, s. 1-43.

51 *Seyahatnâme*, I, s. 60.

52 Dâî, *Menâkıb*, vr. 28b; Mehmed Nuri, s. 7.

53 Dâî, *Menâkıb*, vr. 32a-33b, 46b-50b.

bazı Yahudilerin ihtidaları detaylı bir şekilde anlatılır.⁵⁴ Tekkeyi ziyaret eden gayrimüslimlerin sayısının bir hayli fazla olması şeyhin gayrimüslimler arasındaki itibarını göstermesi bakımından önemlidir. Şeyhin bu gayrimüslim ziyaretçilerinin sorunlarıyla yakından ilgilenmesi, konaklamalarını sağlaması, karınlarını doyurması, onlara karşı son derece cömert davranması bu artıştaki belirleyici faktörler olsa gerektir.

Mesela, şeyhin cömertliğine bir örnek olarak Rum asıllı çoban Balaban'a karşı tutumu örnek gösterilebilir. Şeyh, kayıp koyunlarının akıbeti konusunda yardım istemek amacıyla dergâhına gelen Balaban'a, koyunlarını ararken dağ-taş dolaşım yorulduğunu ve dolayısıyla acıktığını söyleyerek bir sofraya kurdukları taze ekmek, tereyağı ve bal vermiştir. İstedikleri sofraya getirilince biraz da esprili bir üslûpla bu durumu “*İşte sana tereyağı, mumlu bal ve taze nân/Dilersen yağa ban dilersen bala ban*” şeklinde dizelere dökmüştür.⁵⁵ Şeyhin bu iltifatından ve cömertliğinden etkilenen Balaban, kelime-i şehâdet getirerek İslâmiyet'i kabul etmiş, bu olayın şerefine koyunlarından iki tanesini hemen oracıkta kurban ederek tekkedeki diğer misafirlere dağıtmıştır.⁵⁶

Osmanlı devlet teşkilatına dair kaleme alınan anonim ıslahatnâmeler arasında yer alan *Kitâbu Mesâlih*'deki bir ifade ile *Menâkıb*'de zikredilen bazı kayıtlar, şeyhin gayrimüslimler tarafından müşküllerinin halledilmesinde nasıl bir otorite merkezi olarak görüldüğünün ortaya konulması bakımından önemlidir. *Kitâbu Mesâlih* yazarı, ödemekle mükellef olduğu haracın kendisine ağır gelmesinden

54 Dâî, *Menâkıb*, vr. 33a-34b, 40a-b, 49b-51a.

55 Dâî, *Menâkıb*, vr. 33b-35a; Mehmed Nuri, s. 23-24. Yahya Efendi'nin tekkesinde tüketilen ürünler hakkında bk.: Haşim Şahin, “Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin Penceresinden XVI. Asır Osmanlı Mutfağına Dair Bazı Gözlemler”, *Yemek ve Kültür*, sayı: 29 (Yaz 2012), s. 58-67.

56 Mehmed Nuri, s. 23-24. Burada Yahya Efendi'nin bu ihtida hadisesi üzerine de söylediği bir şiir nakledilmektedir:

Subh-dem iki ganem menzile mihmân geldi
Her görenler dediler tekkeye kurbân geldi

Kurd tabiatlıdan ânı sakın lutf eylen
Hazm edüb dirler ânâ ni'met-i sübhân geldi

Yolda çokdur çalıcı anları çaylak gibi
Her aç olan ânâ dir derdime dermân geldi

....

Ey müderris ola gör râ'yî bugün bunlara sen
Enbiyâ zümresi hep â'leme çoban geldi

şikâyet eden bir gayrimüslimin çareyi Yahya Efendi'ye danışmakta bulunduğunu kaydetmiştir.⁵⁷ Bu eserde zikredildiğine göre, bir gayrimüslim ağırlıklı bir şekilde Yahya Efendi'nin yanına gitmiş, vergi konusunda devlet idarecilerinin kendisine haksızlık yaptıklarından şikâyet etmiş ve Yahya Efendi'den bu uygulamanın helal olmadığına dair görüş almıştır.⁵⁸ Bu bilgi gayrimüslimlerin bazı hukukî konularda mahkemeye başvurmak yerine Yahya Efendi'nin görüşlerine daha itibar ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu bilgi aynı zamanda iktidara yakın bir şahsiyet olarak kabul edilebilecek Yahya Efendi'nin, sorunların daha kolay ve hızlı giderilmesinde etkin ve tercih edilen bir şahsiyet olduğu intibahını da vermektedir.

Yahya Efendi'nin dergâhının İstanbul Boğazı'nın hemen kıyısında yer alması, önemli bir geçiş güzergâhı olan bu mekânı bilhassa denizciler nezdinde popüler hale getirmiştir. Bu sebepten dolayı olsa gerek, *Menâkıb*'da şeyhin denizde kaybolan yahut boğulma tehlikesi yaşayan Hıristiyanları kurtardığına ve bu sayede Müslüman olmalarını sağladığına dair menkıbelere sıkça yer verilir.⁵⁹ Bu bilgiler menkıbevi bir nitelik taşıyorsa da, şeyhin İstanbul'daki gayrimüslimlerin ihtidasında pay sahibi olduğu gerçeğini bariz bir şekilde ortaya koymaları bakımından önem arzederler. Şeyhin bölgedeki gayrimüslimlerle onların dilinde konuşabildiği *Menâkıb*'da yer alan bilgilerden anlaşılmaktadır. Mesela, kendisine bir meramını anlatmaya gelen metropolid ile Rumca konuşmuş, hatta bu duruma şaşırarak ulemâya kendisinin on beş dil bildiğini söylemiştir.⁶⁰ Bu rakamın abartılı olduğu açık ise de, Yahya Efendi'nin Rumca'yı çocukluk yıllarında, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun henüz yeni fethedilmiş sayılabilecek başkentinde öğrendiğini tahmin etmek pek zor olmasa gerektir.

Yahya Efendi bu faaliyetleri yürütürken zaman zaman problemler yaşasa da iktidar zümreleri tarafından çoğunlukla desteklenmiş olmalıdır. Mehmed Nuri Efendi, Yahya Efendi'nin her türlü vergiden muaf tutulduğunu ifade etmektedir.⁶¹ Böylesine bir bilgi dönemin kaynakları yerine, hayli geç tarihte kaleme alınmış bir eserde yer bulmuş olsa da, Osmanlı idarecilerinin benzer konumdaki diğer

57 *Kitâbu Mesâlibi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Müminîn*, haz.: Yaşar Yücel, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Dair Kaynaklar* içinde, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 108.

58 "Hâliya bir kâfir ağlaya ağlaya Beşik-taşında Yahyâ Çelebi Efendinin yanına varub eyitmîş kim 'Efendi, kitâbında varmıdır ki benüm babam yedi yıldır kim fevt oldu bir nesnesi kalmadı; dilencilik idüb yedi yıldan berü babamın harâcın mütevellîler benden bi-kusûr alurlar ve harâcdan gayri spençesin dahî alurlar. Helâl midür' demiş. Yahya Çelebi Efendi dahî 'Helal diyemezüz' demiş ..." (*Kitâbu Mesâlib*, s. 108).

59 Dâi, *Menâkıb*, vr. 54b-55a.

60 Dâi, *Menâkıb*, vr. 55b-57a.

61 Mehmed Nuri, s. 12.

dergâhları, imar, iskân ve ihtidaya katkıları yahut toplumsal bir denetim mekanizması oluşları nedeniyle vergilerden muaf tuttukları düşünüldüğünde doğru kabul edilmesi gerekir.

Vefatı ve Etkileri

Hayatının önemli bir bölümünü İstanbul'da geçiren Yahya Efendi 9 Zilhicce 978/4 Mayıs 1571 günü Kurban Bayramı gecesi Beşiktaş'ta vefat etmiş, cenaze namazı bayram namazı akabinde Şeyhülislâm Ebussuud Efendi tarafından Süleymaniye Camii'nde kılındıktan sonra dergâhının bulunduğu yere defnedilmiştir.⁶² Cenazeye devlet erkânı, ulemâ ve halktan oluşan büyük bir kalabalık katılmış, ertesi hafta yine şeyhlerin, sûfîlerin, âlimlerin ve ileri gelen devlet adamlarının katıldığı bir vaaz halkası oluşturulup, Kur'an tilâveti yapılmış, zikir, tevhid ve tesbihle şeyhin vefatının yedinci gecesi ihya edilmiştir.⁶³ Müteakip zamanda, Sultan II. Selim'in emriyle Mimar Sinan tarafından dergâhın bulunduğu yerde Yahya Efendi için kâgir, kubbeli bir türbe, ayrıca dervişler için hücreler ve türbedar için de küçük bir hücre inşa edilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Müderris mahlâsıyla şiiirler yazdığı bilinen Yahya Efendi'nin, söz konusu şiiirlerinin derlendiği bir *Divan*'ının mevcudiyeti bilinmektedir. Eserde Yahya Efendi'nin siyasi, sosyal meseleler veya gündelik hayata dair beyitleri yer almakta, dizeler Yahya Efendi'nin tasavvufî düşüncelerini de ortaya koymaktadır. Bu şiiirlerde Yahya Efendi bazen dünya hayatını, bazen kendisini sorgulamakta, zaman zaman, pirinç örneğinde olduğu gibi beslenme kültürü ile ilgili dizeler kaleme almakta yahut dönemin padişahı Kanûnî Sultan Süleyman'a tavsiyelerde bulunmaktadır.⁶⁴ Eserin bilinen tek nüshası Milli Kütüphane Fahri Bilge Kataloğu 210 numarada kayıtlıdır. Ayvansarâyî bu eserin şeyhin vefatından sonra toplandığını yazmaktadır.⁶⁵ *Divan*'ın dışında, Yahya Efendi'nin bazı beyitleri kendisinden izin alınmak suretiyle Âşık Çelebi'nin eserine de konulmuştur. Ayrıca, evinin yanında inşa ettirdiği çeşme için söylediği tarih de meşhurdur.

Ailesine Dair Bilgiler

Yahya Efendi'nin ailesine dair verilen bilgiler de oldukça sınırlıdır. Hanımının adının Şerife Hatun olduğu bilinmektedir. Hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. Dâî, Yahya Efendi'nin İstanbul'a ilk geldiği sırada Kanunî Sultan Süleyman'ın

62 Dâî, *Menâkıb*, vr. 72b; Mehmed Nuri, s. 8.

63 Mehmed Nuri, s. 8-9.

64 *Divan*, muh.yer.

65 Ayvansarayî, s. 515.

hemşirezadesi ile evlendiğini yazmaktadır.⁶⁶ Ancak söz konusu şahsın Şerife Hanım olup olmadığı kesin değildir. Şeyhin, İbrahim Efendi ve Ali Efendi isimlerinde iki oğlu vardır. Her ikisinin de şeyh ünvanı taşımaları, şeyhin vefatından sonra meşihatı bu şahsiyetlerin üstlenmiş olabileceklarini akla getirirse de, hayatı hakkında kaynaklarda bilgi olmadığı için bu konuda kesin bir yargıda bulunmak zordur. Bu unvanların babalarına duyulan saygıdan dolayı kendilerine verilmiş olması da muhtemeldir. Hocazâde Ahmed Hilmi, Odabaşı Şeyhi Mustafa Efendi'nin hayatından bahsederken, bu şahsın Şeyh Yahya Efendi'nin torunlarından Emetullah isminde bir hanımla evli olduğunu yazmaktadır.⁶⁷ Divan edebiyatının kadın şairlerinden Hubbî'nin de (ö. 998/1590) Yahya Efendi'nin torunlarından olduğu rivayet edilmektedir.

Yahya Efendi Türbesi'nde Yahya Efendi'nin yanı sıra annesi Afife Hatun'un, oğulları Şeyh İbrahim Efendi ve Şeyh Ali Efendi'nin kabirleri bulunmaktadır. Dergâhta, şeyhin vefatından sonra Nakşibendiyye ve Kadiriyye tarikatlarına mensup şeyhler faaliyet göstermişlerdir. Bu geleneğin oluşmasında Yahya Efendi tekkesi türbedarlarından Şeyh Yusuf Efendi'nin ve onun halefi ve damadı olan Şeyh Ali Efendi'nin Nakşibendiyye tarikatına mensup olmalarının payı büyük olsa gerektir. Bu gelenek 1830'ların ikinci çeyreğinde tekkede şeyhlik yapan Mehmed Nuri Efendi tarafından da devam ettirilmiştir. Yahya Efendi türbesi sonraki dönemlerde Osmanlı yönetimi tarafından ihmal edilmemiş, II. Mahmud, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan ve II. Abdülhamid devirlerinde tamamen veya kısmen tamir ettirilmiştir. Sultan II. Abdülhamid tekkeye yoksulların konaklaması için bazı yeni hücreler ilave ettirmiştir. İlerleyen yıllarda tekkenin haziresine bazı hanedan mensupları ve saray erkânı da defnedilmiştir.

XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çok Yönlü Bir Âlim: Beşiktaşlı Yahya Efendi

Öz ■ İlmiye sınıfına mensup Şâmi Ömer Efendi ve Afife Hatun'un çocukları olarak 1495 yılında Trabzon'da dünyaya gelen Yahya Efendi, XVI. Asır Osmanlı toplumunun önde gelen entelektüellerinden birisidir. Annesinin Kanunî Sultan Süleyman'a da sütannelik yapması hasebiyle, erken dönemlerden itibaren Osmanlı yöneticileriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Trabzon'da başladığı eğitim hayatını İstanbul'da Zenbilli Ali Efendi'nin yanında tamamladıktan sonra, aralarında Sahn-ı Semân'ın da bulunduğu dönemin önde gelen medreselerinde müderrislik yapmıştır. Şehzâde Mustafa hadisesindeki tutumu nedeniyle Kanûni Sultan Süleyman'ı tenkid ettiği için görevinden

66 Dâî, *Menâkıb*, vr. 14b.

67 Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliyâ*, haz.: Selami Şimşek, İstanbul 2005, s. 137.

azledilince Beşiktaş'a yerleşmiş ve bölgenin iskânına gayret etmiştir. Bu dönemde billhassa gayrimüslim denizcilerin ihtida etmesinde büyük pay sahibi olduğu, verdiği vaazlarla halkı derinden etkilediği anlaşılmaktadır. İlerleyen yıllarda devlet yöneticileri ile arasını yeniden düzelttiği anlaşılan Yahya Efendi, zaman zaman devlet işlerine müdahale etmeye çalışmasının yanı sıra bazı uygulamalarından dolayı Rüstem Paşa, Sokollu Mehmed Paşa gibi dönemin sadrazamlarına sert eleştiriler yöneltmiştir. 4 Mayıs 1571'de vefat etmiş, Beşiktaş'ta sağlığında tekke olarak kullandığı yerde II. Selim tarafından yaptırılan türbeye defnedilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, Trabzon, Zenbilli Ali Efendi, Beşiktaş, Rüstem Paşa, iskân, ihtida.

Kaynakça

- Âlî, Mustafa (Gelibolulu Mustafa Âlî), *Kühû'l-Ahbâr*, İstanbul Ün. Ktp. TY, nr. 5959.
- Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1972.
- Asa, Meral; "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi", *Journal of Turkish Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları (Kaf Dağı'nın Ötesine Varmak: Festschrift in Honour of Günay Kut, I)*, XXVII/1 (Harvard 2003), s. 131-160.
- Âşık Çelebi, *Meşâ'ir üş-Şuarâ*, by. G.M. Meredith-Owens, London 1971; krş: Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şuarâ (inceleme-metin)*, haz. Filiz Kılıç, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Yayınları, 2010.
- Ayvansarâyî, Hüseyin, *Hadikatü'l-Cevâmî (İstanbul Camileri)*, haz.: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İstanbul 1333.
- Emecen, Feridun M., *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, haz.: Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, haz.: Zekerîya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliyâ*, haz.: Selami Şimşek, İstanbul: Buhârâ Yayınları, 2005.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2306.
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, II, haz.: İbrahim Kutluk, Ankara: TTK Basımevi, 1981.
- Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'l-Mü'minîn*, haz.: Yaşar Yücel, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Dair Kaynaklar* içinde, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 108.

- Lowry, Heath W., "From Trabzon to Istanbul: The Relationship between Suleyman the Lawgier & His Foster Brother (Süt Karındaşı) Yahya Efendi", *Osmanlı Araştırmaları/Journal of Ottoman Studies*, sayı: 10 (İstanbul 1990), s. 39-48.
- Mehmed Dâî, *Menâkıb-ı Yahyâ Efendi Beşiktaşî*, Süleymaniye Ktp, Hacı Mahmud Ef., nr. 4604.
- Mehmed Nuri, *Menâkıb-ı Beşiktaşî Yahya Efendi ibn Ömer el-Arabî, Kaddesallahu Rûhabû*, İstanbul 1313.
- Muhyî-i Gülşenî, *Bâleybelen: İlk Yapma Dil*, haz.: Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yayınları, 2005, giriş, s. 20-40.
- Nev'izâde Atâyî, *Hadaiku'l-Hakâik fî Tekmîleti'ş-Şakâik*, haz.: Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.
- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Peçuyî İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçuyî*, I, İstanbul 1283.
- Reep, R.C., *The Mufti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London: Oxford University Press, 1986, p. 197-224.
- Sevgen, Nazmi, *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi, Hayatı, Menkıbeleri, Şiirleri*, İstanbul 1965.
- Şahin, Haşim, "Yahya Efendi, Beşiktaşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2013, XLIII, 243-244.
-, "Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin Penceresinden XVI. Asır Osmanlı Mutfağına Dair Bazı Gözlemler", *Yemek ve Kültür*, sayı: 29 (Yaz 2012), s. 58-67.
- Tanman, M. Baha, "Yahya Efendi Tekkesi", *DBİA*, VII (İstanbul 1994), s. 409-412.
- Yahya Efendi, *Divân*, Ankara Milli Ktp.-Fahri Bilge (FB) Koleksiyonu, nr. 210.